

Marija Turk

JEZIČNI PURIZAM

dr. Marija Turk, Pedagoški fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak, Ur.: 26. studenog 1996.

UDK 800.6

"Nezaobilazan je kada se radi o jezičnoj kulturi. Bez njega kao produžetka refleksa samoodržanja, kao načela reda i suvislosti, zapravo je i ne može biti, pa su čistunstvo u tome smislu i jezična kultura upravo sinonimi." (Radoslav Katičić)

U prilogu se govori o pojmu jezičnoga purizma i njegovim oblicima. U purizmu se obično predmnijeva isključivost; u prvi se plan stavljaju njegove negativne konotacije i smatra ga se nepoželjnom pojavom. Purizam međutim ima i pozitivno lice jer je u mnogim razdobljima bio čimbenik očuvanja jezičnoga identiteta i poticajno djelovao pokrećući latentne jezične mogućnosti u stvaranju vlastitih izraza za izvanjezične inovacije. U članku se prikazuju purističke tendencije u nekim europskim jezicima i u povijesti hrvatskoga jezika i to u odnosu na inojezične utjecaje i u odnosu na činjenice hrvatskoga jezika - na kajkavizme i čakavizme. Elementarni purizam proizlazi iz naravi jezične norme i zato je više ili manje pratilac svakoga standardnog jezika. Pozitivan lik purizma nije u otporu prema posuđenicama, već prije svega u njegovom poticaju da vlastitim osposobljavanjem jezik ne preuzima gotova tuđa rješenja, nego stvara vlastite izraze. Hrvatski je jezik tradicionalno purističan, ali nije ksenofobičan. Purizam se u hrvatskome jeziku temelji na tradicionalno izgrađivanom vrijednosnom sustavu i osjetljivosti za funkcionalno i stilističko raslojavanje.

1. Uvod

Nocija je termina *jezični purizam* višeznačna. Ona obuhvaća svako "nastojanje oko čišćenja jezika od inojezičnih elemenata"¹ ili zahtjeve i zahvate oslobađanja jezika od vlastitih elemenata koji imaju prizvuk vulgarnosti ili se pak rabe u kojem dijalektu ili socijalnoj skupini i konačno suprotstavljanje svemu onome što onemogućuje da jezik što samostalnije i bolje zadovoljava potrebe u komunikacijskoj i ekspresivnoj službi, tj. da bude polifunkcionalan.

1. Simeon, R. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, sv. II (P - Ž), Zagreb, 1966, s. v. *purizam*.

Kad se govori o purizmu u prvi plan dolazi njegov odnos spram jezičnih činjenica stranog podrijetla. U tom se značenju obično u purizmu predmnijeva isključivost, netolerantnost i općenito nastojanje da se iz nekog jezika uklone svi elementi koji su nastali kao posljedica kulturnih, civilizacijskih i jezičnih dodira: posuđivanja i interferencija. Uz pojam se purizma vrlo često vezuju negativne konotacije pa se o njemu ustalilo govoriti kao nepoželjnoj pojavi. No purizam ima i svoje pozitivno lice o kojem se rjeđe govori. O purizmu nije moguće "razgovarati ni razmišljati (...) ako se pri tome ne razmotri njegova narav" jer bez toga se on neće "moći ispravno smjestiti u sklop u koji pripada."²

O purizmu se ne može govoriti izvan okvira jezične norme. Norma pretpostavlja put od jezika prema govoru i put od govora prema jeziku.³ Put od jezika prema govoru osigurava normi stabilnost, a put od govora prema jeziku dinamičnost. Norma je stoga statičko-dinamička kategorija koja standardnom jeziku osigurava stabilnost i evolutivnost. Stabilnost je standardnom jeziku potrebna da se osigura kontinuitet i tradicija, a evolutivnost da se osigura razvoj i podmirivanje svekolikih potreba koje nastaju u društvenim, znanstvenim, kulturnim i gospodarskim promjenama koje jezik prati. Statičnost kao imanentna odrednica norme čini svaki standardni jezik nužno konzervativnim. Samim time purizam je u većoj ili manjoj mjeri pratilac svakoga standardnog jezika. Drugim riječima, elementarni purizam imanentan standardnom jeziku nalaže da se "govoreći njime služimo izražajnim sredstvima koja mu pripadaju i koja su u njemu sadržana, a ne kakvim drugima."⁴ Sistemske norme, organizirane na načelu "dopustivo-nedopustivo", same su po sebi zadavanje i ograničavanje jezičnih mogućnosti. Funkcionalne norme, organizirane na načelu "standardnojezično-nestandardnojezično", također predstavljaju ograničenja jer je purizam otpor dezintegraciji standardnog jezika kojem prijete govorne navike i mogućnosti u substandardu. Stilističke norme, organizirane na načelu "ova jezična činjenica u ovoj - ova u onoj funkciji", predstavljaju izbor, pa prema tome i ograničenje porabe. Ono što je dopušteno i poželjno u jednome ne mora biti ispravno ili poželjno u drugome funkcionalnome stilu. Jednako tako greška u jednome funkcionalnome stilu ne znači grešku u drugome funkcionalnome stilu ili standardnome jeziku u cjelini.⁵ Riječ je o uvođenju reda prihvaćanjem sustavnih ograničenja i o svjesnome odabiru koji na određeni način sužava pripadnost jezičnih sredstava u različitim komunikacijskim situacijama i kontekstima. Gleda li se na taj način na problem normativnosti, onda će i pogled na purizam biti drugačiji.

2. Katičić, R. *O purizmu*, jezik, 3-4, Zagreb, 1973/74, str. 85.

3. O odnosu jezika, norme i govora v. Coseriu, E. *Systema, Norma y Habla*, Biblioteca románica hispánica, Editorial Gredos, S. A. Madrid, 1973. i Silić, J. *Hrvatski jezik kao sustav i kao standard*, Zbornik radova Riječki filološki dani I, Rijeka, 1996., str. 187 - 194.

4. Katičić, R. nav. dj., str. 85.

5. Silić, J. *Polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika*, Kolo, 1, Matica hrvatska, Zagreb, 1996, str. 244-297.

Budući da puristička jezična politika najočitije rezultate postiže na leksičkoj razini, zagovornici su purističkih nastojanja intervenirali najviše u leksiku. Osim toga i narav je leksičkog sustava takva da su u njemu najveće i najučestalije promjene, a moguće su i intervencije izvana. U fonološkom i gramatičkom sustavu promjene su neznatne i spore, a vanjske intervencije nisu moguće koje bi sustav dezintegrirale. Stoga fonološki i gramatički sustav nisu zahvaćeni purističkim nazorom. Purizam se na leksičkoj razini ne može razumjeti ne upoznaju li se sva njegova lica: odbojnost prema stranojezičnim elementima nije manje puristička od odbojnosti prema činjenicama vlastita jezika ako ove potonje ne pripadaju korpusu koji se, obično zbog izvanjezičnih razloga, drži uzornim. Otpor prema neologizmima i kalkovima nije manje purističan od otpora prema izravnim posuđenicama. Jednako se tako purizmom može nazvati (iako se obično tako ne naziva) bezuvjetno prihvaćanje svih posuđenica, neovisno o tome jesu li potrebne ili nisu. On obično iz pomodnih razloga bez ograda i prosudbe prihvaća posuđenice iz nekoga prestižnog jezika, bez obzira na to jesu li tom jeziku potrebne ili nisu. Taj tip purizma obično prati odbojnost prema neologizmima i kalkovima, a vlastitu isključivost opravdava jezičnim internacionalizmom.

2. Purizam u europskim jezicima

Elementarni purizam kao uvođenje reda i prihvaćanje sustavnih ograničenja popratna je pojava svih jezika. Oni se međutim razlikuju po stupnju i intenzitetu purističkih tendencija, a i odnos je prema purizmu unutar pojedinog jezika različit od jednog do drugog razdoblja. Kulturna povijest potvrđuje da se purizam većeg intenziteta ne javlja slučajno, već je on uvijek odgovor na nepovoljne izazove uvjetovane kulturnim, civilizacijskim i naročito političkim čimbenicima. Možemo se općenito uzevši složiti s češkim teoretičarem Bohuslavom Havránekom kad kaže: "Shvatljivo je (...) da su nacionalni jezici koji nikad nisu bili ugroženi u pogledu samostalnosti uvijek skloniji međunarodnim leksičkim elementima, nego jezici onih naroda koji su bivali u situacijama da se bore za svoju egzistenciju, za svoj samostalni jezik."⁶ Drugim riječima, nacionalni jezici koji su u nekom razdoblju bili izloženi jakom stranom utjecaju zbog specifične su povijesno-političke situacije razvili purističku reakciju kojom su nastojali očuvati jezičnu samobitnost i prepoznatljivost kao oblik nacionalne samobitnosti. To se osobito odnosi na hrvatski, slovenski, češki, slovački, ali i na druge jezike. Višestoljetna svjesna i izražena germanizacija i hungarizacija postigle su u povijesno uvjetovanom kontaktu u tzv. malih naroda jezični purizam i oslanjanje na vlastite snage. Jezični je purizam odgovor na tendencije odnarnodnjavanja i istodobno "nužan preduvjet za stvaranje prevedenica u najširem smislu toga termina".⁷ Između hrvatskoga, slovenskoga i češkoga jezika, s obzirom na njihovu povijesnu konstelaciju i genetsku bliskost, može se utvrditi sličan

6. Havránek, B. *Teorija književnog jezika*, Književni jezik, god. VI, 1, Sarajevo, 1977, str. 11.

7. Muhvić-Dimanovski, V. *Prevedenice - jedan oblik neologizama*, Rad HAZU, knj. 446, Zagreb, 1992, str. 109.

odnos spram prestižnih jezika s kojima su bili u povijesnom kontaktu. Umjesto izravnog preuzimanja, u njihovim su književnim jezicima proizvedeni kalkovi. Posredstvom kalkova jezici tzv. malih naroda uključili su se u srednjoeuropsku jezičnu bliskost i zadržali pritom svoju jezičnu posebnost.⁸

Puristička nastojanja pokazuju u novije doba i neki viskostandardizirani jezici. Odnos je prema purizmu u suvremenim europskim jezicima u rasponu od rigidnog načela koji proskribira porabu riječi stranog podrijetla, osobito anglizama, do relativno indiferentnog stava. U jezicima s izrazitijom purističkom tendencijom izravno leksičko posuđivanje uzmiče pred kalkiranjem.⁹ U takve jezike spada islandski koji strane riječi dugo drži "na crnoj listi", često toliko dugo dok ih ne zamijeni domaćim riječima.¹⁰ Mađarski je u novije doba također bio puristički orijentiran prema elementima stranoga jezika. Strogi je stav prema anglizmima nastupio kao reakcija na veliki broj engleskih sportskih naziva. Prodor je anglizama u prva tri desetljeća ovog stoljeća izazvao pokret koji su inicirali sportski novinari i komentatori Radio Budimpešte, animirajući veliko slušateljstvo u otporu prema anglizmima i njihovoj zamjeni domaćim izrazima ili prevedenicama.¹¹ Puristički je val pokrenut prodorom stranih riječi, naročito anglizama, sredinom 20. stoljeća zahvatio i turski jezik.¹² Francuski jezik prati čvrsta jezična politika s inherentnim purizmom koji podupiru lingvistički i politički slojevi. Francuska je vlada 1966. godine osnovala *Komitet francuskog jezika* (Comité de la langue française) s nakanom i zadaćom čuvanja francuskoga jezika od ingresije anglizama. Osnovani su terminološki odbori kojima je povjerena skrb oko terminoloških sustava. Sastavljene su liste francuskih ekvivalenata za engleske termine. Donesen je i zakon koji omogućuje kažnjavanje tvrtki koje se ne pridržavaju naputaka i u promidžbi se svojih proizvoda služe anglizmima. Unatoč strogom purizmu i zakonskim sankcijama jezična je stvarnost u Francuskoj drugačija: uporaba se anglizama u žurnalistici ne može suzbiti, a u novije su doba čak tiskani rječnici anglizama.¹³

8. O kalkovima u jezicima o kojima je riječ v. Rammelmeyer, M. *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen*, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden, 1975. Nyomárkay, I. "Le cas du calque ... est plus complexe (B. Unbegaun) Über die Lehnübersetzungen mit besonderer Rücksicht auf das Kroatisch[serbisch]e, *Slavica Hung*, 38/1 -2, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. Nyomárkay, I. *Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 189. Reiter, N. *Die deutschen Lehnübersetzungen im Tschechischen*, Osteuropa - Institut Berlin, Slavistische Veröffentlichungen, 3, Berlin, 1953. Vasilev, Chr. *Lehnübersetzungen im Polnischen und Slovenischen*, Festschrift für Alfred Rammelmeyer, izd. H. B. Harder, München, 1974.

9. O purističkim zahtjevima i zahvatima izazvanim prodorom leksema američkog i britanskog podrijetla u nekim europskim jezicima vidi priloge raznih autora u: *The English Element in European Languages, Reports and Studies*, vol. 2, ur. R. Filipović, Institute of linguistics, Zagreb, 1982 i u ediciji *English in Contact With Other Languages*, ur. W. Viereck i W. D. Bald, Akadémiai kiadó, Budapest, 1986.

10. Erikson, E. *English Loanwords in Icelandic - Aspects of Morphology*, *The English Element in European Languages, Reports and Studies*, vol. 2, Institute of linguistics, Zagreb, 1982, str. 266-300.

11. Csapo, J. *English Sporting Terminology in Hungarian*, *Hungarian Studies in English*, V, Debrecen, 1971, str. 5 - 50.

12. Baskan, O. *Lexical Transfers from English to Turkish*, *The English Element in European Languages, Reports and Studies*, vol. 2, Institute of linguistics, Zagreb, 1982, str. 487 - 491.

13. Muhvić - Dimanovski, V. n. dj., str. 110.

Nasuprot direktivnoj jezičnoj politici u Europi postoje danas primjeri liberalnijega modela. Njemački lingvisti primjerice drže da im nije potreban "zakon za čišćenje jezika" (*Sprachreinigungsgesetz*) jer bi to značilo povratak prevladanoj politici u kojoj je njemački jezik bio potpuno zatvoren prema bilo kakvom stranom utjecaju. Takav stav podupire udruga *Gesellschaft für deutsche Sprache* (Društvo za njemački jezik) koja posvećuje pozornost odmjerenoj porabi stranih riječi i podjednako se suprotstavlja nepotrebnim, pomodnim posuđenicama kao i značenjski praznim njemačkim riječima.¹⁴ U novijoj povijesti njemačkoga jezika za mnoge se pojmove pronalazio vlastiti izraz: *Fernsehen* (televizija), *Tonbandgerät* (magnetofon), *Fernschreiber* (teleprinter), *Hubschrauber* (helikopter), *Tiefkühltruhe* (< deep freezer), *Klimaanlage* (<air conditioning). Suvršeno je nastojanje, drži Viereck, da se sve strane riječi, poglavito anglizmi, zamijene domaćim izrazima jer se to ne može učiniti uvijek na pravi način. To se naročito odnosi na izraze koji su preuzeti s novim predmetom. Tako su bili u njemačkom jeziku neuspješni svi pokušaji zamjene engleske posuđenice *Park and Ride* izrazima *Wechsel*, *Wechselort*, *Wagenwechsel* koje je predlagalo *Društvo za brigu o jeziku* (Verrein für Sprachpflege) iz Hamburga.¹⁵ Nasuprot tome ima u njemačkom jeziku novijih primjera prihvatanja zamjena. Umjesto anglizma *Aquaplaning* danas se koristi izraz *Wasserglätte*, izraz koji je predložilo Ministarstvo prometa pokrajine Hessen. Za isti je anglizam tražena zamjena i u danskome jeziku. Od četiriju prijedloga (*daekslip*, *vandskred*, *vahdglid*, *vandglidning*) ni jedan nije potisnuo englesku posuđenicu.¹⁶ Talijanski lingvisti, jednako kao i njemački, nakon izraženog neprijateljskog stava prema stranim riječima danas očituju liberalniji odnos u porabi posuđenica: prihvataju se potrebne, a odbacuju nepotrebne.¹⁷ Tako se primjerice u talijanskom i dalje koriste anglizmi *hardware* i *software* unotoč mnoštvu prijedloga (*apparecchiatore*, *strumentazione*, *strumentario*, *parte rigida*, *componenti fisiche*, *componenti di base*, *componenti macchina* = *hardware*). Švedski lingvisti okupljeni oko ustanove *Svenska språknämnden* (Švedski jezični odbor) ne protive se adaptiranim posuđenicama koje su fonološki i morfološki integrirane u švedski jezik, a zamjene traže za fonološki i morfološki neintegrirane posuđenice. Nilsson spominje anglizam *marketing* koji se još šezdesetih godina smatrao nezamjenjivim, a danas ga je potisnuo švedski ekvivalent *marknadsföring*.

Gotovo indiferentan stav prema purizmu karakterističan je za Portugal. Prodor posuđenica, naročito anglizama, ovu je zemlju zahvatio u novije doba i nije naišao na otpor. J. Schmidt-Radefeld procjenjuje da je takav odnos prema stranim riječima

14. Nüssler, O. *Das Sprachreinigungsgesetz*, Fremdwort - Diskussion, izd. P. Braun, W. Fink Verlag, München, 1986, str. 186 - 189.

15. Viereck, W. *Zur Thematik und Problematik von Anglizismen im Deutschen*, Studien zum Einfluß der englischen Sprache auf das Deutsche, Gunther Narr Verlag, Tübingen, 1980, str. 9 - 25.

16. Sørensen, K. *Sociolinguistic Relations between English and Danish since 1945*, Languages in Contact, Proceedings of the Symposium 16. 1 of the 12th ICAES, Zagreb, 25 - 27. VII. 1988, str. 30 - 32.

17. Dardano, M. *English influence on Italian*, English in Contact With Other Languages, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, str. 231 - 252.

posljedica otvorenosti Portugala prema svemu novome što dolazi iz tehnološki razvijenog svijeta i što se Akademija s premalo autoriteta suprotstavlja takovome stanju.¹⁸

3. Purizam u hrvatskom jeziku

Purizam ima u hrvatskome jeziku dugu tradiciju. U povijesti hrvatskoga jezika purističkoj su prosudbi bile podvrgnute ove skupine leksema: posuđenice, prevedenice i neologizmi te dijalektizmi. Hrvatski su se puristi najduže i najustrajnije opirali prekomjernoj porabi posuđenica. Taj otpor traje od početka hrvatske pismenosti. Jezični purizam u hrvatskom jeziku treba promatrati u vremenu u kojem je nastao da bi se mogao razumjeti: u povijesti se često poistovjećivao s otporom prema posizanjima drugih entiteta i asimilacija hrvatskog jezika izloženog utjecajima latinskoga, talijanskoga, turskoga, mađarskoga, njemačkoga, srpskoga jezika. U drugoj polovici 18. stoljeća hrvatski se puristi bore protiv brojnih i nepotrebnih turcizama. U 19. stoljeću uz turcizme pod puristički udar dolaze germanizmi, talijanizmi i latinizmi. U 20. stoljeću nastavlja se otpor prema germanizmima. Zbog nepovoljna položaja hrvatskoga jezika u Kraljevini SHS, a potom i u objema Jugoslavijama već je od dvadesetih godina ovoga stoljeća s većim ili manjim intenzitetom pozornost usmjerena na srbizme, a u novije doba na anglizme.

Hrvatski su puristi ustrajali i u borbi protiv neologizama i kalkova koji su u hrvatskom jeziku bili razmjerno česti naročito u drugoj polovici 19. stoljeća kada se stvaralo i oblikovalo hrvatsko znanstveno nazivlje. Novonastali su se leksemi na početku 20. stoljeća procjenjivali prema kriterijima koji vrijede za "narodni jezik". Tako unificirani prosudbeni kriteriji nisu imali posvemašnji domašaj jer standardni jezik - kao artificijelni i (relativno) autonomni sustav - leksičke potrebe zadovoljava prema vlastitim zakonitostima. U hrvatskome su se standardnom jeziku održali mnogi leksemi koje su hrvatski puristi osporavali: *hodočasnik* (a ne *crkvar*), *latica* (a ne *cvjetni listić*), *poduzetnik* (a ne *pothvatnik*), *propuh* (a ne *promaha*), *strahovlada* (a ne *strašni zulum*)¹⁹ itd.

Iako su purističkom vrijednosnom sustavu bile podvrgnute, a potom ocijenjene kao nepravilne i nepodobne, mnoge su se prevedenice pokazale potrebnima i opstale su u hrvatskome standardnom jeziku: *kolodvor*, *brzjav*, *prosvjed* i dr.²⁰

18. Schmidt - Radefeld, J. *Anglicisms in Portuguese*, English in Contact With Other Languages, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, str. 265 - 285.

19. Samardžija, M. *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika* (udžbenik za 4. razred gimnazije), Školska knjiga, Zagreb, 1995, str. 56.

20. Leksem *kolodvor* prvi se put spominje u Šulekovu Rječniku iz 1874/75, a mogao je nastati prema njemačkom modelu *Bahnhof* ili mađarskom *pálvaudvar*. Postanak leksema *brzjav* tumači I. Nyomárkay istodobnim utjecajem njemačkoga i mađarskoga jezika. Prvi dio složenice (*brzo-*) mogao bi imati uzor u mađarskom pridjevu *sürgös* (hitan, neodložan), a drugi (*-jav*) u njemačkom *-meldung*. Usp. njem. *Drahtmeldung*. Umjesto te riječi F. Kurelac je predlagao izraz *žica*, a umjesto *brzjaviti* izručiti *po žici*. Umjesto leksema *prosvjed* Kurelac je predlagao sintagmu *stavljati protimbu, odpor*.

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća pod puristički su udar došli dijalektizmi. Zagovarajući samo rješenja potvrđena u novoštokavskim govorima, puristi su zabranjivali porabu kajkavizama i čakavizama i tek pokojeg štokavizma. Kako hrvatski jezični standard i štokavsko narječje nisu istovjetni sustavi, poneki kajkavski i čakavski leksem postao je činjenicom hrvatskoga standardnog jezika bez obzira na to što su ih štokavski puristi proskribirali.²¹

U hrvatskom je jeziku oduvijek bila jasno izražena težnja za jezičnom čistoćom. Ona je prisutna u hrvatskom književnom jeziku već od njegovih početaka i obilježila je čitavu njegovu povijest.

Jezični purizam i njegove rezultate u predstandardnom razdoblju možemo otkrivati u djelima većine tadašnjih pisaca. Još se od vremena rane srednjovjekovne pismenosti u djelima s književnom pretenzijom uočavaju puristička nastojanja.²² Predstandardno razdoblje karakterizira implicitni purizam, a u standardnom razdoblju od polovice 18. stoljeća uz implicitni sve je snažniji i eksplicitni purizam.²³

Mnogi su se stariji hrvatski pisci u predgovorima svojih djela žalili na preveliki utjecaj stranih jezika na hrvatski. Petar Zoranić se tuži na nehaj prema hrvatskom jeziku, a Josip Baraković u *Vili Slovinki* kaže: "Moji zemljaci za tuđe posizu", a mogli bi "biti slavni pred svakim narodom" kada bi se više brinuli oko svojega jezika.²⁴ I Pavao Ritter Vitezović očituje se kao jezični purist.²⁵ U predgovoru *Kronike* iz 1696. izjavljuje kako hrvatski jezik treba biti čist od tuđih riječi, a tu će čistoću postići uporabom domaćih izraza, bez obzira na njihovu dijalekatsku pripadnost. Ako se ne mogu naći riječi u hrvatskim narječjima, mogu se uzeti iz drugih, ponajviše slavenskih jezika. U tom je duhu i rađen njegov rječnik u kojem osim štokavskih, kajkavskih i čakavskih ima i slovenskih i čeških riječi.²⁶

Za dubrovačke se književnike (D. Ranjinu, D. Zlatarića, Dž. F. Gundulića, I. Đurđevića i dr.) može utvrditi da su "veoma pazili na čistoću jezika i da su kao uvjereni puristi nastojali da iz njega što je moguće više odstrane tuđe heterogene elemente."²⁷ Leksikograf Ardelio della Bella, koji je kao član Družbe Isusove

21. Hrvatskome standardnom jeziku pripadaju riječi koje potječu iz kajkavštine: *darežljiv* (štok. *podašan*), *propuh* (štok. *promaha*), *tjedan* (štok. *sedmica* ili *nedjelja*), *pospan* (štok. *dremovan* ili *sanen*) i poneka riječ iz čakavštine: *klesar*, *spužva* itd.

22. "Usporedba tekstova iz tog najranijeg razdoblja hrvatske pismenosti i književnosti pokazuje još jednu zanimljivu crtu hrvatskoga književnog jezika koja se javlja u samim počecima njegove upotrebe i traje stoljećima do danas. To je izrazito jezično čistunstvo u djelima s literarnim pretenzijama." Malić, D. *Počeci hrvatskog književnog jezika*, Prilozi, VII. međunarodni kongres slavista, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1975, str. 86.

23. Usp. Samardžija, M. *Jezični purizam u NDH*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993, str. 7-23.

24. Usp. Vince, Z. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990, str. 85.

25. Filipović, R. *Tuđice i jezična kultura*, Jezik, XXV, 5, Zagreb, 1977 - 1978, str. 138 - 142.

26. Usp. Vince, Z. n. dj., str. 87.

27. Usp. Deanović, M. *Zašto dubrovački književnici nisu pisali kako su govorili*, Hrvatsko kolo, 1936, str. 75.

službovao u Dubrovniku i Dalmaciji, u svome je rječniku, objavljenom 1728. godine, za mnoge internacionalizme predložio kalkove: *kopnomjerac - geometro, kopnoraspisalac - geografo, pritankopojnik - soprano, djecovođenje - pedagogia* itd.

U drugoj polovici 18. stoljeća purizam je izražen u djelima hrvatskih pisaca u Slavoniji. Antun Kanižlić u predgovoru molitvenika *Primogući i srdce nadvladajući uzroci* protivi se porabi turcizama. Blaž Tadijanović u knjižici *Svašta po malo* poručuje čitatelju "zato uči se pravo svojim jezikom govoriti, a nemoj od drugoga jezika rieči krasti." Puristički se stav Antuna Matije Reljkovića očitovao već u njegovome *Satiru*, a naročito u predgovoru *Nove slavonske i nimačke gramatike* (1. izdanje 1767.) kojoj je priložio popis (Vêrstopis) od tridesetak riječi za koje tvrdi da se ne nalaze u rječnicima slavenskih jezika pa ih stoga drži za turske i općenito strane. Reljković se na germanizme nije izrijekom osvrnuo. On ipak načelno dopušta porabu stranih riječi u "slavonskom", tj. hrvatskom jeziku ako se one odnose na nove stvari za koje ne postoje domaće riječi.²⁸

Puristički se stav kajkavca Josipa Đurkovečkog očituje u knjizi *Jezičnica horvatsko-slovinska za hasan Slavincev i potreboču ostaleh stranskog jezika* iz 1826. godine u kojoj obrazlaže nakanu "da Horvati spaziti budu mogli, je li narodno horvatski govoriju i kuliko su od svojega započelnoga jezika, koji je negda bil čist, odstupili, da njega vu prvi stališ čistoče postaviti budu mogli, - kak takaj da jim se put odpre na snaženje jezika horvatskoga i ostaleh drugeh bližneh (...) i z drugeh jezиков rečmi natepeni."²⁹

U 19. stoljeću naporedno djeluju implicitni i eksplicitni purizam. U 1. tečaju Danice horvatske, slavonske i dalmatinske 1835. godine umjesto brojeva 51 i 52 objavljena je *Sbirka nekotjih rečih koje su ili u gornjoj ili donjoj Iliriji pomanje poznate*. U zbirci je vidljiva sklonost prema purizmu u preporuci da se neke riječi zamijene drugima: npr. *hiljada s tisuća ili jezero*.

Puristički je usmjerena i većina hrvatskih leksikografa preporodnog i poslijepreporodnog razdoblja: Ivan Mažuranić i Jakov Užarević, *Deutsch-illirisches Wörterbuch - Njemačko-ilirski slovar* (Zagreb, 1842); J. Drobnić, *Ilirsko-njemački-talijanski mali rječnik* (Beč, 1846-1849); R. Fröhlich-Veselić, *Rječnik ilirskoga i njemačkoga jezika* (Beč, 1853-1854). Ti su rječnici najava i početak hrvatske leksičke obnove koja će puni zamah doći u drugoj polovici 19. stoljeća. U njima se ogledaju glavne značajke hrvatske leksikografije 19. stoljeća: štovanje hrvatske baštine, otvorenost prema leksičkom zakladu svih hrvatskih krajeva i jasno izraženo nastojanje da se novim potrebama udovolji tvorbom novih riječi, ali i skrbi za jezičnom pravilnosti i čistoćom hrvatskoga standardnog jezika. Leksikograf Bogoslav Šulek dobar poznavalac zakonitosti hrvatskoga jezika ima u ono doba najveće

28. Reljković ne izostavlja sve turske riječi, a neke je hrvatske riječi proglasio turskima. O njegovu purizmu vidi detaljnije u: Samardžija, M. *Reljkovićev jezični purizam*, Jezik, 33, Zagreb, 1985/86, 5, str. 137-143.

29. Navedeno prema Vince, Z. n. dj., str. 93.

zasluge za purifikaciju hrvatskoga jezika. U svojim je rječnicima *Deutsch-kroatisches Wörterbuch* (1860) i *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* (1874-1875) oslobodio hrvatski jezik mnogih stranih naplavina, ponajviše njemačkih, i osposobio ga uz pomoć novotvorenica i prilagodbe riječi iz slavenskih jezika za potrebe mnogih struka. Poput Šulekove na sjeveru Hrvatske važnu ulogu imao je leksikografski rad Dragutina Parčića na jugu Hrvatske. Zajedno sa Šulekovim, Parčićevi su dvojezični hrvatsko-talijanski rječnici doprinos razvoju stručnog nazivlja i njegovoj čistoći. Žestinom purifikacije hrvatskoga jezika prednjači Fran Kurelac, predvodnik Riječke filološke škole. Njegov se purizam usmjeravao prema izravno primljenim riječima stranog podrijetla, naročito njemačkoga i talijanskoga, i prema prevedenicama. Kurelac je objavio *Mulj govora nespretna i nepodobna* u kojem se obrušava na "bėsne neologiste" i osuđuje mnoge riječi od kojih je veći dio bio uveo Bogoslav Šulek, najveći leksikograf 19. stoljeća. Rješenja za svekolike leksičke potrebe Kurelac je pronalazio u revitalizaciji i restauraciji starih, potvrđenih riječi iz bogate hrvatske pisane tradicije ili u preuzimanju riječi iz neštokavskih, dakle čakavskih i kajkavskih govora hrvatskoga jezika ili iz slavenskih jezika. U svojoj raspravi *Vlaške reči u jeziku našem* Kurelac je izdvojio oko 300 talijanskih riječi za koje je tražio zamjenu u hrvatskom jeziku. U tom je nastojanju pronalazio i za današnju standardologiju neka prihvatljiva rješenja, ali su mnoga ostala zabilježena kao nekrotizmi.

Pri kraju 19. stoljeća učestale su rasprave o purizmu. Prodor vukovaca u hrvatsku filologiju dao je hrvatskom jeziku posebno obilježje. Puristički su članci toga doba obojeni obvezujućom preskriptivnošću s vrijednosnim kriterijima kojima je uzor stanje u štokavskom narodnom govoru i u jeziku usmene književnosti. Budući da su Hrvati prihvatili određeni novoštokavski dijalekt kao osnovicu za svoj književni jezik, književni jezik mora slijediti one tekstove koji su napisani na osnovi novoštokavskoga organskoga dijalekta, odnosno, kako su govorili vukovci, "po uzoru prostoga naroda". Štokavski postaje jedino i nepovredivo mjerilo jezične pravilnosti. Promicatelji štokavskoga purizma na čelu s Tomom Maretićem bili su Ivan Broz i Luka Zore. Najvažnija knjiga hrvatskih vukovaca je Maretićeva *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika* koja se 1899. godine pojavila u Zagrebu. U predgovoru Maretić objašnjava svoju koncepciju: "Ako sam htio, da ova knjiga bude onakova, kakova treba, morao sam građu za nju uzimati iz djela pisanih najboljim književnim jezikom. Svi ljudi, koji o toj stvari mogu pravo suditi, slažu se u tome, da je Vuk Stefanović Karadžić do danas prvi naš pisac, što se tiče pravilna i dobra jezika, da je on za književni jezik ono, što je Ciceron bio i jest za književni latinski jezik." Maretićeva je *Gramatika* bila u početku slabo prihvaćena u Hrvatskoj³⁰ pa je njezino drugo izdanje čekalo pune tridest i dvije godine. U svojoj knjizi *Hrvatski ili srpski*

30. Kritika je Maretićeve *Gramatike* bilo mnogo: Vatroslav Jagić, predstavnici Zagrebačke filološke škole, osobito Adolfo Veber Tkalčević, dio dalmatinskih pisaca, Antun Radić i drugi iznosili su svoje neslaganje što gramatika tako sužena (štokavskog) korpusa zanemaruje hrvatsku književnost i hrvatske književnike. Usp. Mogaš, M. *Hrvatska jezična okomica*, Dometi, 7-12, Rijeka, 1995, str.10.

jezični savjetnik (Zagreb, 1924) Maretić je podvrgnuo kritici sve riječi koje "nisu u narodnom jeziku našem" ili koje se "ne slažu s duhom našega jezika". To su bili u prvom redu germanizmi, posuđenice i prevedenice, zatim dijalektizmi, poglavito kajkavizmi. On osuđuje riječi poput *velevlast*, *veletrgovac*, *veleizdaja* < njem. *Großmacht*, *Großhändler*, *Hochverrat*. Umjesto kajkavskih leksema *bakljada*, *latica*, *tjedan* i slično Maretić predlaže *lučarija* ili *zubljarija*, *cvjetni listić*, *nedjelja* ili *sedmica*. Opravdavajući svoj stav Maretić kaže: "Možda će se kojemu čitatelju činiti preterano što ja najveći deo kajkavskih reči izgonim iz književnoga jezika", ali "svatko vrlo lako uviđa, da bi takve reči književnome jedinstvu Hrvata i Srba vrlo smetale, jer ih Srbi ne bi hteli primiti." Udarajući na mnoge riječi koje imaju tradiciju u hrvatskome jeziku i koje su imale mjesto u Šulekovu i Parčićevu rječniku, Maretić pita: "Što će nam kovanice: glazba, isusovac, redarstvo, slovnica, stožernik, tvornica, učionica? A mogli bismo tako biti i bez časnika, bez povijesti, bez knjižnice, bez proračuna, bez stožera, bez tvrtke, te upotrebljavati kao i drugi narodi: oficir, historija, biblioteka, budget, pol, firma". I Ivan Broz u svojim *Filologičkim sitnicama* eksplicira da je građu crpio iz djela Vuka Karadžića, najvećeg uglednika u poznavanju hrvatskoga jezika i da se popravak može obaviti samo prema Vuku. Broz nije bio tako strog prema germanizmima i općenito prema barbarizmima, ali su se i u njega na udaru našli dijalektizmi i to kajkavizmi i čakavizmi.

Štokavska se tvrdokornost pokazivala i u poštokavljivanju izvornih kajkavskih i čakavskih naziva naselja (mijenjajući primjerice Delnice u Dionice, Čakovec u Čakovac, Rika/Reka u Rijeka). Jednako je tako i jezik književnih djela iz razdoblja romantizma ili realizma usklađivan s novoštokavštinom i fonetskom pravopisom.³¹ Unatoč nepopustljivosti vukovaca mnogi su se hrvatski intelektualci sve više oslanjali na stoljećima izgrađivanu, tronarječnu književnojezičnu okomicu.³²

Na početku 20. stoljeća primjetno je udaljšavanje od vukovaca Ivana Milčetića, Nikole Andrića, Josipa Benakovića, Vatroslava Rožića i najmanje poznatoga Petra Tomića.³³ Nikola Andrić govori u *Braniču jezika hrvatskoga* (Zagreb, 1911. drugo izdanje popravljeno prema Ivšićevim napomenama) o hrvatskim i srpskim jezičnim posebnostima kao gotovoj činjenici. U rubrici *Beograd nam kviri jezik* (Obzor, 1923) i u članku *Koje nam beogradske riječi ne trebaju* (Hrvatsko kolo, knj. VIII, 1927) upozorio je na nepovoljno stanje hrvatskoga jezika. O hrvatsko-srpskim razlikama progovorio je još prije i sam Maretić u svome *Savjetniku* iako te razlike drži "nevoljama današnjega književnog našeg jezika". Vatroslav Rožić je godine 1921. objavio u *Nastavnom vjesniku* (knj. XXX) članak *Na odbranu hrvatskoga jezika* u kojem je upozorio na nepovoljni položaj hrvatskoga jezika koji vidi u izravnom

31. Izvorni se naslov primjerice romana Ksavera Šandora Đalskoga *Pod starimi krovovi* u drugom objavljivanju javlja *Pod starim krovovima*, a roman *Među žabari* Ante Kovačića u drugom je izdanju tiskan pod naslovom *Među žabarima*.

32. Moguš, M. n. dj., str. 32.

33. O purističkim nazorima povjesničara Petra Tomića vidi: Vince, Z. *Pogledi povjesničara Petra Tomića na purističke rasprave s početka 20. stoljeća*, Filologija, knj. 20 - 21, Zagreb, 1992-1993.

dodiru hrvatskoga i srpskoga jezika "u književno-kulturnom životu". Na početku je dosta vjerno nasljedovao vukovce u pogledu neologizama, kajkavizama i čakavizama.³⁴ Mislio je kako je stvar nacionalnoga ponosa pisati u duhu narodnoga jezika. U svojim je purističkim nastojanjima bio protiv riječi strana podrijetla³⁵, ali "suviše sapet i pretjeran u svojim zahvatima i zahtjevima"³⁶. U pogledu purizma umjereniji je bio Josip Benaković koji je u svojim *Prilozima za čistoću hrvatskoga jezika* (Nastavni vjesnik, 1909) prigovorio Rožiću kako zbog svojih jezičnih načela ne može ratovati s cijelim svijetom. Benaković je bio svjestan da je nemoguće osloboditi jezik od tuđih naplavina, ali mu je bila nakana da doprinese jezičnoj čistoći. Zato je naveo nekoliko stotina stranih riječi, koje je prikupio po stenografskim saborskim zapisnicima, beletrističkim i političkim časopisima i predložio njihove zamjene. Na hrvatsko-srpske razlike uputio je i gramatičar Julije Benešić koji je svojoj gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika (*Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*, Warszawa 1937) namijenjenoj Poljacima dodao razlikovni rječnik s oko 1300 riječi.³⁷

Problemi su hrvatskoga jezika općenito i osobito njegova standarda izrastali u državnim tvorevinama obiju Jugoslavija. Jezični je unitarizam sužavao područje porabe hrvatskoga standardnoga jezika. S nakanom da se poboljša društveni položaj hrvatskoga jezika osnovano je 1936. godine društvo *Hrvatski jezik* koje je tijekom 1938. godine izdavalo časopis *Hrvatski jezik* pod uredništvom Stjepana Ivšića. Iako je objavljeno samo jedno godište, ovaj je časopis svojim prilozima ostavio duboki trag u kulturi hrvatskoga jezika. Nedugo se nakon objavljivanja na nj osvrnuo s pozicija naglašenog purizma Martin Kuzmić koji je uredniku prigovorio zbog svake strane riječi koju je ovaj upotrijebio u svojim člancima ili ju je dopustio suradnicima. S. Ivšić je na napad odgovorio pomirljivo i duhovito: "Jer kao što prava narodna svijest nije u seljačkom opanku ni u gospodskoj cipeli, ni u kožuhu ni u fraku, nego u srcu i glavi svjesnoga pojedinca, tako se doista čist duh, koji je u jeziku znatniji i dragocjeniji od ruha, ne očituje u pojedinim riječima, nego u onoj osobitoj moći, koja i tuđice i našice umije oblikovati, uređivati i slagati za jasno izricanje svojih misli i svojih čuvstava."³⁸

Početak se četrdesetih godina 20. stoljeća aktualizira pitanje hrvatsko - srpskih jezičnih razlika. U okviru *Pokreta za hrvatski jezik* izrađena je i objavljena 1940. godine knjiga *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, autora Petra Guberine i Krune Krstića. Knjiga obuhvaća oko 4500 riječi i najsustavnije izlaže razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika. Leksički solidno zasnovana, unatoč nekim pretjerivanjima i nepreciznostima aktualna je i u suvremenoj standardologiji.³⁹

34. V. Rožić navodi oko 1000 riječi i fraza kojima se protivi, naročito ako su kajkavizmi kao primjerice: *krstitke* (štok. *krsna čast*), *podrobno* (štok. *potanko*), *propuh* (štok. *promaha*), *strop* (štok. *svod*), *darežljiv* (štok. *podatljiv*, *podašan*).

35. Vidi Rožić, V. *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zemun, 1904. i *Barbarizmi u hrvatskom jeziku*, Zagreb, ¹1908, ²1913.

36. Vince, Z. n. dj., str. 504.

37. Zbog te je činjenice knjigu oštro kritizirao A. Belić 1940. godine u časopisu *Naš jezik*.

38. Vince, Z. *Stjepan Ivšić i hrvatski književni jezik*, *Jezičnik*, god. 32, br. 4, Zagreb, 1984/85, str. 107.

Poslije proglašenja Nezavisne Države Hrvatske purizmu se počela posvećivati velika pozornost. On je najavljen 1941. godine *Zakonskom odredbom o izricanju osuda, o nazivima sudova i o uporabi čistoga hrvatskoga jezika kod sudova*. Puristički su zahtjevi toga vremena kretali u rasponu od preporuka do naredbi i to u dva smjera: prvo, smanjenje broja posuđenica i njihova zamjena hrvatskim riječima, postojećim ili neologizmima; drugo, rasterećenjem hrvatskoga jezika od posljedica snažna utjecaja srpskog jezika. Puristički su savjeti bili trojake naravi: neslužbeni autorski, politički dirigitirani i službeni stručni savjeti.⁴⁰ Zamjene za posuđenice uzimane su pretežito iz hrvatske leksičke baštine, poglavito one iz 19. stoljeća koja je u prethodnom razdoblju bila sustavno potiskivana (npr. *imovnik* za *inventar*, *pismar* za *arhivar*), a znatno manje u neologizmima (npr. *krugoval* za *radio*, *munjovoz* za *tramvaj* itd.) Na leksičkoj razini, gdje puristički zahvati daju najvidljivije rezultate, ovaj dirigitirani i institucionalizirani purizam nije u to doba ostvario dublje korijene kako se pretpostavljalo, pa čak i tvrdilo. Tu činjenicu potvrđuje analiza onodobnih tekstova koju je proveo M. Samardžija. Naime, s mnoštva je riječi koje su se tada i kasnije činile novima bio podignut samo zastor zaborava.⁴¹

Zajamčena ravnopravnost hrvatskoga jezika s ostalim jezicima u drugoj Jugoslaviji uzmicala je pred politikom unitarističke ideologije koja se počela širiti na svim područjima društvenoga života. Time su nasilno kidane niti hrvatske jezične tradicije. Unatoč tome objavljeno je više jezičnih savjetnika, među kojima valja spomenuti knjigu Lj. Jonkea *Književni jezik u teoriji i praksi i Jezični savjetnik s gramatikom* koji je uredio Slavko Pavešić. Što se tiče odnosa prema posuđenicama, u kojem se najviše očituje jezični purizam, valja reći da se većina hrvatskih filologa i književnika priklonila umjerenom stavu prema jezičnoj čistoći. Taj stav najbolje ilustrira poimanje Ljudevita Jonkea o porabi posuđenica i domaćih riječi: "Kao što je zbog kulturne povezanosti s ostalim narodima nemoguće prihvatiti načelo da iz književnog jezika valja ukloniti sve tuđe riječi, isto je tako zbog čuvanja naravi i duha našega jezika neprihvatljivo i načelo, da se tuđe riječi mogu primati bez ikakva ograničenja."⁴² Zagovornici strožeg, ali i oni umjerenijega stava slažu se u tome da se u izboru između strane i domaće istoznačnice treba prikloniti domaćoj. Ipak je to načelo nemoguće uvijek provesti u djelo. To izrijeком potvrđuje Bratoljub Klaić navodeći kako je kao priređivač i urednik *Rječnika stranih riječi* pokušavajući neke posuđenice zamijeniti domaćim ekvivalentima nailazio na teškoće jer mu se "ponuđena riječ činila ili zastarjela, ili nategnuta, ili loše skovana, ili je bila i sasvim nepoznata."⁴³ Nastojanja oko jezične čistoće posve su razumljivo zastupljena i u časopisu *Jezik Hrvatskoga filološkoga društva* kao što sugerira njegov podnaslov

39. Pranjaković, I. *Razlikovni rječnici*, Filologija, knj. 20 - 21, Zagreb, 1992 - 1993, str. 376.

40. O tome podrobnije vidi u: Samardžija, M. *Jezični purizam u NDH*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993, str. 13.

41. Samardžija, M. *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993, str. 62.

42. Jonke, Lj. *O upotrebi tuđih riječi*, Jezik, god. II, br. 1, Zagreb, 1953, str. 2.

43. Klaić, B. *O zamjenjivanju tuđica našim riječima*, Jezik, god. I, br. 4, Zagreb, 1953/54, str. 108.

Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika jer je jezični purizam, kako utemeljeno obrazlaže Radoslav Katičić, sinonim za jezičnu kulturu.⁴⁴ Analizirajući priloge u časopisu *Jezik*, koji se dotiču riječi stranog podrijetla i ponuđenih zamjena, Vesna Muhvić-Dimanovski utvrdila je da je jedan dio predloženih zamjena prihvaćen, za jedan se dio leksema može utvrditi supostojanje posuđenice i predloženih rješenja, dok jedan dio predloženih rješenja jezična praksa nije prihvatila.⁴⁵ Prvu skupinu uprimjeruju leksemi: *samoposluživanje/samoposluga* (<self service), *perilica* (predloženi su još izrazi: *stroj za pranje rublja*, *peračica* i *rubljoper*) umjesto *vešmašina/vašmašina* (<Waschmaschine). Supostojanje posuđenica i hrvatskih zamjena potvrđuju ovi primjeri: *kompjutor - računalo*, *play off - doigravanje* (neprihvaćeni su prijedlozi: *završnica* i *razigravanje*). U govornoj praksi nepotvrđene zamjene pokazuju ovi primjeri: *limunika* za *grejpfрут*, *tržišтво* za *marketing*, a *željezarija* kao ponuđena zamjena za tuđicu *hardware* nije prihvaćena u praksi jer već ima dva značenja.

Nakon društvenih i političkih promjena od 1990. godine koje su dovele do neovisnosti i međunarodnog priznanja Republike Hrvatske u hrvatskom se jeziku oslobođenom od stega zagovornika jezičnoga unitarizma očituje tendencija revitalizacije nekih hrvatskih leksema koji su bili potisnuti ili čak proskribirani kao nepoželjni u hrvatsko-srpskim jezičnim odnosima.⁴⁶ Jednako se tako oslobađanjem od zatornika hrvatskoga jezika pojavilo nekoliko razlikovnih hrvatsko-srpskih rječnika i drugih priručnika.⁴⁷ Iako se s gledišta strukture, razlikovnosti i normativnosti svim tim rječnicima mogu uputiti relevantni prigovori,⁴⁸ posebnu pozornost među njima zaslužuje Brodnjakov rječnik, prije svega zbog građe od oko 30.000 natuknica koje mogu poslužiti kao bogato vrelo za daljnja istraživanja.⁴⁹

* * *

Iz ovoga se jezičnopovijesnoga presjeka može vidjeti da purizam u hrvatskome jeziku ima dugu tradiciju. Skrb o jezičnoj čistoći obilježila je njegovu

44. Katičić, R. n. dj., 84-90.

45. Muhvić - Dimanovski, V. n. dj.

46. Hrvatski se leksik potiskivao na mnogim područjima, a naročito iz državnih službi. Tako je iz službene porabe primjerice već 1918. godine istisnuto hrvatsko vojno nazivlje i zamijenjeno srpskim, da bi se u novim uvjetima revitaliziralo.

47. Usp. Brodnjak, V. *Razlikovni rječnik srpskoga i hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1991; Šamija, I. B. i Lukačić, D. *Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika*, (vlastita naklada), Zagreb, 1991; Krmpotić, M. *Jezični priručnik*, Služba za razvoj i izobrazbu Hrvatske televizije, Zagreb, 1992; Blažanović, S. *Hrvatski rječnik*, HKD Napredak, Zagreb - Sarajevo, 1995; Pauna, S. *Razlikovni rječnik*. Govorimo li ispravno hrvatski?, Zagreb 1992; Linke, G. *Mali jezični priručnik*, Azur Journal, Zagreb, 1992; Kačić, M. *Hrvatski i srpski*, Zablude i krivotvorenine, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995.

48. O razlikovnim rječnicima u novijoj povijesti hrvatskoga standardnoga jezika vidi: Pranjković, I. *Razlikovni rječnici*, Filologija, knj. 20-21, Zagreb, 1992-1993, str. 375-383 i Samardžija, M. *Pregršt novosti i iz jezične kroatistike*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb, 1993-94, str. 123-138.

49. Prema različitim analizama, od 15% do 20% građe u rječniku nije mjerilo razlikovnosti (riječ je o egzotizmima, historizmima, arhaizmima, lokalizmima ili turcizmima). Odbaci li se dio građe kao ne mjerodavan s gledišta razlikovnosti, preostaje još fond s preko 20.000 različenica.

povijest u implicitnom ili eksplicitnom obliku. Kao pratilac standardnoga jezika purizam se javljao u pojedinim razdobljima različitim intenzitetom i u različitim oblicima. Jačim se intenzitetom pojavio uvijek kao odgovor na nepovoljne društvene uvjete u kojima se našao hrvatski jezik. Purizam je u povijesti hrvatskoga jezika bio dvojako usmjeren: jedan je oblik bio upućen na zaustavljanje ili, u blažem obliku, na smanjenje izravnog i neizravnog stranog utjecaja, tj. na dotok posuđenica ili stvaranje prevedenica. To je klasični oblik purizma kakav postoji i u drugim jezicima. Drugi je oblik purizma bio usmjeren protiv dijela unutarjezičnog hrvatskog korpusa, tj. protiv kajkavizama i čakavizama. Riječ je o štokavskome purizmu. U povijesti je hrvatskoga jezika bilo primjera dogmatskoga, isključivog purizma u jednom i drugom obliku, ali takav se purizam nikad nije ukorijenio. Jezik maloga europskoga naroda koji je sukladno svojim snagama živio u duhovnim kretanjima koja su ga okruživala i živo se uključivao u europske kulturne i civilizacijske tokove, morao se u mnogome oblikovati prema zadanim uzorima, ali je pri tom u standardološkoj svijesti bila jasno izražena sklonost da se stranojezični uzori ne prihvaćaju pasivno, nego da se prema njima aktiviraju vlastite izražajne mogućnosti. Hrvatski jezik ne prati ksenofobija, nego u povijesnim okolnostima izrastao i oblikovan aktivni odnos prema stranojezičnim i unutarjezičnim činjenicama. To je skrb za jezičnu pravilnost koja ne prihvaća svaki strani element pasivno, proizvoljno i bez prosudbe, ali ga prihvaća ako je jeziku potreban. Glavnina hrvatske standardološke tradicije slijedi srednji put: podalje od dogmatskog purizma bez obzira kojeg je oblika, put koji poštuje samosvojnost i izvornost vlastitog jezika i funkcionalnostilističku raslojenost, jer ono što je u jednom funkcionalnom stilu označeno kao nepoželjno, ne mora biti tako u drugom funkcionalnom stilu i u standardnome jeziku općenito. Drugim riječima, posuđenica i domaća riječ, jednako tako i prevedenica, ne trebaju jedna drugu potiskivati. Ulazeći svaka u svoj kontekst, one omogućuju precizniji način izražavanja, funkcionalno i stilističko raslojavanje standardnoga jezika. Takav normativistički pristup potvrđuju mnogi primjeri: europeizam *atmosfera* i hrvatska riječ *ozračje* obje su potrebne hrvatskome jeziku. Prva je termin u astronomiji, meteorologiji i geografiji ili jedinica za mjerenje tlaka. Zastarjeli hrvatski termin neće više ulaziti u taj kontekst; on se determinologizira i zadobiva sekundarno značenje: *situacija* i *okolnosti*. Ili drugi primjer: prividnu crtu koja spaja nebo sa zemljom imenovat ćemo terminom *horizont*. Taj je termin u tom kontekstu potisnuo stari hrvatski termin *obzor*. Gubeći ulogu termina *obzor* je zadobio značenje vidokruga, fizičkoga i intelektualnog. U leksičkom fondu, osobito terminologiji, hrvatskoga standardnoga jezika funkcioniraju posuđenice bez hrvatskih ekvivalenata samo onda kad se njihov sadržaj može prevesti sintagmom, a ona je s gledišta svoje višestruke strukture neekonomična (npr. *anoda*, *elektroda*, *aorta*, *vena* i sl.) Drugačiji je odnos prema posuđenicama uz koje supostoje hrvatski izrazi. Ti se paralelizmi raslojavaju na skupine leksema podudarna značenja, pa će jedan leksem ulaziti u jedan a drugi u drugi kontekst (npr. spomenuti paralelizmi *atmosfera* - *ozračje* i sl.) ili u skupine leksema u kojima se paralelizmi ne podudaraju u cijelome opsegu sadržaja (npr.

literatura - književnost, nacionalni - narodni i sl.). U načelu je u potonjoj skupini leksema internacionalizam hiperonim. U znanstvenome su stilu internacionalizmi ne samo mogući i dopušteni, nego i potrebni zato što zbog međunarodne povezanosti u znanosti oni postoje u svim jezicima ili zato što za njih nema funkcionalnoga hrvatskog ekvivalenta, ili su semantički nepodudarni s hrvatskim ekvivalentom, ili su u nekom kontekstu potrebni da bi detautologizirali tautologiju (usp. *realna stvarnost* prema *fiktivnoj stvarnosti*). Pristupa li se jezičnim činjenicama funkcionalno, u prvi će plan doći pozitivne konotacije pojma jezičnog purizma i neće biti mjesta negativnim konotacijama koje se tradicionalno stavljaju u prvi plan, pa se jezični purizam smatra nepoželjnom pojavom. Purizam kao opiranje jezičnom bezakonju i neosjetljivosti za stilističko raslojavanje nije dogmatski purizam: on je sinonim za jezičnu kulturu. Taj je purizam tradicionalan u hrvatskome jeziku.

LITERATURA

- Baskan, O. *Lexical Transfers from English to Turkish, The English Element in European Languages, Reports and Studies*, vol. 2, Institute of Linguistics, Zagreb, 1982, str. 487 - 491.
- Blažanović, S. *Hrvatski rječnik*, HKD Napredak, Zagreb - Sarajevo, 1995.
- Brodnjak, V. *Razlikovni rječnik srpskoga i hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1991.
- Coseriu, E. *Systema, Norma y Habla*, Biblioteca románica hispánica, Editorial Gredos, S. A. Madrid, ³1973.
- Csapo, J. *English Sporting Terminology in Hungarian*, Hungarian Studies in English, V, Debrecen, 1971, str. 5 - 50.
- Dardano, M. *English influence on Italian*, English in Contact With Other Languages, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, str. 231 - 252.
- Deanović, M. *Zašto dubrovački književnici nisu pisali kako su govorili?*, Hrvatsko kolo, Zagreb, 1936, str. 62-77.
- Erikson, E. *English Loanwords in Icelandic - Aspects of Morphology*, The English Element in European Languages, Reports and Studies, vol. 2, Institute of linguistics, Zagreb, 1982, str. 266-300.
- Flipović, R. *Tuđice i jezična kultura*, Jezik, god. XXV, 5, Zagreb, 1977/1978, str. 138-142.
- Havránek, B. *Teorija književnog jezika*, Književni jezik, god. VI, 1, Sarajevo, 1977.
- Jonke, Lj. *O upotrebi tuđih riječi*, Jezik, god. II, 1, Zagreb, 1953, str. 1- 2.
- Kačić, M. *Hrvatski i srpski*, Zablude i krivotvorine, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995.
- Katičić, R. *O purizmu*, Jezik, 3-4, Zagreb, 1973/74, str. 84-90.

- Klaić, B. O zamjenjivanju tuđica našim riječima, Jezik, god. I, 4, Zagreb, 1953/54, str. 107 -113.
- Krmpotić, M. *Jezični priručnik*, Služba za razvoj i izobrazbu Hrvatske televizije, Zagreb, 1992.
- Linke, G. *Mali jezični priručnik*, Azur Journal, Zagreb, 1992.
- Malić, D. *Počeci hrvatskog književnog jezika*, Prilozi, VII. međunarodni kongres slavista, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1975.
- Moguš, M. *Hrvatska jezična okomica*, Dometi, 7-12, Rijeka, 1995, str. 7 -14.
- Muhvić-Dimanovski, V. *Prevedenice - jedan oblik neologizama*, Rad HAZU, knj. 446, Zagreb, 1992, str. 93 -205.
- Nüssler, O. *Das Sprachreinigungsgesetz*, Fremdwort - Diskussion, izd. P. Braun, W. Fink Verlag, München, 1986, str. 186 - 189.
- Nyomárkay, I. "Le cas du calque ... est plus complexe (B. Unbegaun) Über die Lehnübersetzungen mit besonderer Rücksicht auf das Kroatisch[serbisch]e, Slavica Hung. 38/1 -2, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
- Nyomárkay, I. *Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
- Pranjeković, I. *Razlikovni rječnici*, Filologija, knj. 20-21, Zagreb, 1992-1993, str. 375-383.
- Rammelmeyer, M. *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen*, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden, 1975.
- Reiter, N. *Die deutschen Lehnübersetzungen im Tschechischen*, Osteuropa - Institut Berlin, Slavistische Veröffentlichungen, 3, Berlin, 1953.
- Rožić, V. *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zemun, 1904. i *Barbarizmi u hrvatskom jeziku*, Zagreb, ¹ 1908, ² 1913.
- Sørensen, K. *Sociolinguistic Relations between English and Danish since 1945*, Languages in Contact, Proceedings of the Symposium 16. 1 of the 12th ICAES, Zagreb, 25 - 27. VII. 1988, str. 30 - 32.
- Samardžija, M. *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.
- Samardžija, M. *Jezični purizam u NDH*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.
- Samardžija, M. *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika* (udžbenik za 4. razred gimnazije), Školska knjiga, Zagreb, 1995.
- Samardžija, M. *Pregršt novosti iz jezične kroatistike*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb, 1993-94, str. 123-138.
- Samardžija, M. *Reljkovićev jezični purizam*, Jezik, god. XXX, 5, Zagreb, 1985 - 1986, str. 137 - 143.
- Schmidt - Radeheld, J. *Anglicisms in Portuguese*, English in Contact With Other Languages, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, str. 265 - 285.
- Silić, J. *Polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika*, Kolo, 1, Zagreb, 1996, str. 244 - 297.
- Silić, J. *Hrvatski jezik kao sustav i kao standard*, Zbornik radova Riječki filološki dani

- I, Rijeka, 1996, str. 187 - 194.
- Simeon, R. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, sv. II (P - Ž), Zagreb, 1966.
- Šamija, I. B. i Lukačić, D. *Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika*, (vlastita naklada), Zagreb, 1991.
- Vasilev, Chr. *Lehnübersetzungen im Polnischen und Slovenischen*, Festschrift für Alferd Rammelmeyer, izd. H. B. Harder, München, 1974.
- Viereck, W. *Zur Thematik und Problematik von Anglizismen im Deutschen*, Studien zum Einfluß der englischen Sprache auf das Deutsche, Gunther Narr Verlag, Tübingen, 1980, str. 9 - 25.
- Vince, Z. *Pogledi povjesničara Petra Tomića na purističke rasprave s početka 20. stoljeća*, Filologija, knj. 20 - 21, Zagreb, 1992/1993, str. 503 - 516.
- Vince, Z. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, ²1990.
- Vince, Z. *Stjepan Ivšić i hrvatski književni jezik*, Jezik, god. 32, 4, Zagreb, 1984/85, str. 99 -113.

SUMMARY

Marija Turk

LANGUAGE PURISM

The paper deals with the notion of language purism and its forms. By purism one usually understands exclusivism: its negative connotations are placed first and are considered undesirable phenomena. Purism, however, has also a positive face, as it was in a large number of periods the factor for preserving language identity, which acted stimulativey agitating latent language potentialities in creating expressions of its own for inovations not belonging to language. In the paper puristic tendencies are being presented in some European languages as well as in the history of the Croatian language, especially in relation to foreign influences and in relation to the facts of the Croatian language: kaikavisms and chakavisms. Elementary purism results from the nature of the language norm, and is therefore more or less a companion of each standard language. Positive forms of purism are not opposition to loan-words, but, first of all, in its stimulus to create its own expressions enriching itself and not taking over finished foreign solutions. The Croatian language is traditionally puristic, but is not xenophobic. In the Croatian language purism is based on the value system, which was traditionally being built, and on sensitivities for functional and stylistic stratification.